

Zápis

z obhajoby disertační práce Mgr. Jaroslava Špirka
konané dne 16.12.2011

Název práce:

Ideology, Censorship, Indirect Translations and Non-Translation: Czech Literature in 20th-century Portugal (Ideologie, cenzura, nepřímé překlady a nepřekládání: Česká literatura v Portugalsku ve 20. století)

Přítomni:

Členové komise:

Doc. PhDr. Miloslav Uličný, předseda komise
Prof. PhDr. Jana Králová, CSc., školitelka
Prof. PhDr. Bohuslav Mánek, CSc., oponent
PhDr. Tomáš Svoboda, Ph.D., člen komise
PhDr. Stanislav Rubáš, Ph.D., člen komise

Mimo komisi:

Prof. Doutor João Ferreira Duarte
PhDr. Zuzana Jettmarová, M.Sc., Ph.D.
PhDr. Šárka Belisová
Mgr. Vanda Obdržálková
Mgr. Miguel Cuenca

Předseda komise doc. Uličný podal návrh, aby vzhledem k přítomnosti zahraničního hosta a s ohledem na jazyk práce a jednoho z posudků byla obhajoba vedena v angličtině. Komise návrh jednomyslně schválila.

Předseda komise doc. Uličný zahájil obhajobu a představil komisi kandidáta, školitelku a téma práce.

Školitelka prof. Králová pozitivně zhodnotila kvalitu práce a zdůraznila, že její úroveň odpovídá dlouhodobě vysokému nasazení kandidáta v průběhu doktorského studia.

Kandidát Mgr. Špirk vyjádřil poděkování za organizaci obhajoby, ocenil zejména účast zahraničního hosta. Původním záměrem kandidáta sice bylo realizovat doktorské studium formou „co-tutelle“, avšak kvůli administrativním a byrokratickým překážkám to nebylo možné. Přesto se podařilo zajistit účast jednoho z konzultantů práce, jímž je Prof. Doutor João Ferreira Duarte. Kandidát poděkoval za dlouhodobou pomoc, kterou mu na univerzitě v portugalském Lisabonu

poskytoval prof. Duarte stejně jako nepřítomná oponentka Prof. Doutora Teresa Maria Menano Seruya.

Kandidát Mgr. Špirk seznámil přítomné se svou disertační prací. Uvedl zejména:

Práce je členěna do pěti kapitol. První kapitola je teoreticko-analytická. Na základě dat a materiálů získaných v Portugalsku a částečně v České republice kandidát dospěl k vymezení několika teoretických konceptů, jež tvoří obecnější pilíře práce a zasazují téma do širších souvislostí translátologických. V souvislosti se zmíněnými teoretickými koncepty kandidát upozornil, že pojem „ideologie“ zkoumá výhradně ve významu politickém, kdy práce představuje a vzájemně srovnává základní charakteristiky nedemokratických režimů v Portugalsku (pravicová diktatura Salazarova) a Československu (komunistická diktatura). Dalšími koncepty jsou „cenzura“ (portugalská cenzura ovlivňující knihy přicházející do Portugalska zpoza železné opony), „nepřímý překlad“ (tzv. překlad z druhé, třetí ruky atd.), přičemž nepřímý překlad představuje pouze vrchol ledovce, je nutné pojímat jej jako součást širšího konceptu tzv. nepřímé recepce (portugalský čtenář měl příležitost se s knihami z Československa seznamovat především přes jejich francouzské překlady). Významný je dále koncept „nepřekládání“, označující skutečnost, že celé knihy a celé kultury nebyly překládány (nejde tedy, jak kandidát upozornil, o situace, kdy v rámci překladatelského procesu dojde k nepřeložení jednotlivých slov či vět). Další koncept, „světová literatura a kánon“, kandidát chápe jako axiologický koncept, který je nutno operacionalizovat, aby bylo možné jej konkrétně zkoumat (k tomu využil Ďurištinovu metodologii). Při zkoumání paratextů využil kandidát významný příspěvek československé teorie překladu mezinárodní translátologii (pojetí Antona Popoviče), které kombinoval s pojetím francouzského literárního teoretika Gérarda Genetta. Označení středně velké jazyky a kultury kandidát využívá jako politicky korektní termín pro Portugalsko a Českou republiku, jejich jazyky a kultury.

Další kapitola je věnována metodologii, jejímž pilířem jsou teoretické příspěvky Antona Popoviče, proto kandidát v této části práce vysvětluje metodologický potenciál Popovičova díla. Následuje historický a politický kontext. Práce představuje portugalské a československé historicko-politické kontexty jednak samostatně, jednak – což je v anglicky psaných pracích zcela nové – ve vzájemných souvislostech. Kapitola věnovaná cenzuře přibližuje, jak cenzura fungovala na nejrůznějších rovinách (obecně v médiích, beletrie, česká beletrie).

Vlastní jádro práce představuje část věnovaná osudům jednotlivých povolených či zakázaných knižních titulů. Práce analyzuje zprávy portugalských cenzorů o knihách českých a slovenských autorů či jinak týkajících se Československa. Zkoumá přitom jen ty knihy, které se fyzicky dostaly na území Portugalska a staly se předmětem posudků ze strany cenzury.

Následuje translátologická analýza konkrétního vzorku textu, vybraných pasáží knihy *Osudy dobrého vojáka Švejka* od J. Haška. Jedná se o analýzu portugalského překladu, francouzského výchozího textu a českého originálu, a zároveň o výzkum recepce předchozí německé, francouzské a anglické verze Haškova díla. Zkoumají se rovněž paratexty (mj. peritexty na obalu a uvnitř knihy).

Posudky oponentů

Oponent prof. Mánek kladně zhodnotil volbu metodologických východisek, jejich teoreticko-analytický rozbor a srovnání Popovičova modelu s jinými trendy. Ocenil kvalitu, rozsah a zpracování empirického materiálu. Dále vyzdvihl kandidátovy schopnosti pečlivého

translatologického výzkumu i vynikající znalosti teoretické a metodologické. Připomněl, že kapitola rozebírající Haškova Švejka představuje kvalitně provedenou translatologickou analýzu. Kandidát podle něj v práci položil důležité otázky a dokázal na ně kvalitně odpovědět. Ke struktuře práce nemá žádné připomínky, práce i po formální stránce odpovídá požadavkům kladeným na doktorskou disertaci.

Kandidát odpověděl na otázky položené v posudku nepřítomné oponentky prof. Seruyi. První otázka se týkala definice ideologie. Kandidát připomněl, že ideologii v úvodu vymezil jako politickou ideologii v obou zkoumaných kulturách. Takovéto úzké vymezení jednak odpovídá rozsahu práce, jednak umožňuje formulovat vlastní závěry. Druhá připomínka se týkala pojmu intertextový invariant. Kandidát připomněl, že vždy existuje něco, co mají výchozí a cílový text společné a co lze srovnávat. Dále oponentka žádala bližší vysvětlení skutečnosti, proč byly diplomatické vztahy mezi Portugalskem a Československem přerušeny ve 30. a 80. letech. – Kandidát podává podrobné vysvětlení a popisuje konkrétní události, které vedly k přerušení diplomatických vztahů. Odkazuje při tom na práci významného historika prof. Jana Klímy z Univerzity Hradec Králové, odborníka na česko-portugalské vztahy.

Všeobecná rozprava

Předseda komise doc. Uličný zahájil všeobecnou rozpravu.

Člen komise PhDr. Rubáš položil kandidátovi otázku týkající se cenzury, požádal jej o srovnání cenzury v Portugalsku a Československu. Kandidát Mgr. Špirk odpověděl, že se rozhodl pro jednosměrný výzkum, zabýval se pouze portugalskou cenzurou (rozbor obou směrů by přesáhl rozsah práce). Připomněl, že je úkolem Portugalistů, aby zkoumali, jak byla portugalská literatura přijímána v bývalém Československu.

Člen komise PhDr. Svoboda položil kandidátovi otázku týkající se pojmů nepřekládání a nerecepce. Kandidát vysvětlil, že v případě tzv. nepřekládání jde o to, že do Portugalska dorazily knižní tituly v jiném než portugalském jazyce (v převážné většině ve francouzštině, angličtině, italštině, španělštině a němčině), avšak do portugalštiny nebyly přeloženy. Dále existovalo přes 70 publikací propagandistického zaměření a různého rozsahu, které vznikly v ČSSR v reakci na rozpad portugalského impéria. Jejich účelem bylo přesvědčit bývalé portugalské kolonie o výhodnosti československého socialistického politického zřízení ve srovnání se západním kapitalistickým systémem. Nevíme, zda tyto publikace opustily území ČSSR a zda byly do těchto kolonií rozšiřovány, jsou však k dispozici v české Národní knihovně (může být předmětem dalšího výzkumu kandidáta).

Mimo komisi vystoupil zahraniční host, konzultant práce prof. Duarte. Nejprve ocenil spolupráci s kandidátem a poděkoval za pozvání. Práci jednoznačně doporučil k publikaci, zejména pro inovativnost tématu, jemuž se nikdo jiný dosud nevěnoval. Vzhledem k vysoké kvalitě teoretického výzkumu představeného v první kapitole lze konstatovat, že kandidát vytvořil novou teorii, a to především v oblasti nepřímých překladů a středně velkých kultur. Práce celkově obsahuje celou řadu hodnotných závěrů, kandidát kriticky rozebral vše, co s tématem souvisí, a žádnou otázku nenechal nezodpovězenou.

Prof. Duarte dále připomněl, že téma představuje v pozitivním smyslu slova riskantní počín, neboť se pouští do neprobádaných vod. Menší připomínky vyjádřil k jistému postupnému zúžení základního tématu výzkumu nastíněného v úvodu práce, především tam, kde kandidát českou literaturu definuje jako česky psanou. Prof. Duarte doporučuje neopouštět širší pohled kulturní. – Kandidát Mgr. Špirk vysvětlil, že v úvodu hlavní otázka výzkumu slibuje širší zaměření práce, tj. kulturní, v průběhu práce musí nutně z různých aspektů řešit úžeji vymezená témata, která spolu nakonec vytvoří kompaktní celek, tj. v závěru práce se tedy opět objevuje zmíněný širší pohled. Připomněl jazykové aspekty české literatury (staroslověnština, němčina, latina) a také potřebu vytvořit pro účely výzkumu homogenní korpus.

Další připomínka prof. Duarta se týkala translatické analýzy konkrétních textů. Zeptal se kandidáta, jaký vliv na analýzu konkrétního textu a posunů způsobených zásahem cenzury má fakt, že některé posuny lze připsat na vrub obyčejné nepozornosti překladatele. – Kandidát připomněl slova translaticka G. Touryho, který zmiňuje, že cílem výzkumu jsou spíše co nejprůkaznější vysvětlující hypotézy než zcela přesný popis reálného překládání, jehož se není vždy možné dopátrat. Dále zdůvodnil výběr Haškova Švejka – jde o politicky exponované dílo a bylo zde proto možné očekávat vysokou pravděpodobnost zásahů cenzury. Připomněl zajímavé zjištění, že nejvíce posunů nastalo už u Jindřicha Hořejšího, autora francouzského překladu, z nějž vznikl překlad portugalský.

Tajné hlasování

Předseda komise doc. Uličný zahájil tajné hlasování.

Vyhlášení výsledku tajného hlasování

Komise navrhla udělit kandidátovi titul doktor filosofie (Ph.D.).

Zapsal: Mgr. David Mraček